

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI
TANULMÁNYOK

Bakó Péter és Jendrics Olivér

ADALÉKOK BALÁZS MÓR ÉLETRAJZÁHOZ (1849–1897) I.

BEVEZETÉS

Verőczei Balázs Mór 1849-ben Kohn Mózes néven látott napvilágot egy zsidó terménykereskedő gyermekeként. A budapesti villamosvasúti közlekedés közmegebecsülésben álló atyjaként – emellett magyar nemesként, valamint a főváros VII. kerületi képviselőjeként – 1897-ben mindössze 48 évesen hunyt el.

Az 1885-ös országos kiállítás során a főváros vezetése kezdeményezte a Podmaniczky, valamint a Stáció utcai¹ lóvasútvonal megépítését.² Ezen felbuzdulva jelentkezett lóvasút helyett gőzüzemű vasútvonalra vonatkozó terveivel Balázs Mór a fővárosi vezetésnél. Terveit az 1886-ban publikált „Budapest gőzmozdonyu közúti vaspálya (gőz-tramway) hálózata” című munkájában mutatta be. A nyugat-európai városokban megjelenő, a gőzmeghajtásút felváltó villamos vasút megjelenésének hatására azonban Balázs Mór az új technológia magyarországi meghonosítását tűzte ki maga elé célul, és erre a vállalkozására a Siemens és Halske cégekben sikerült partnereket találnia. Az együttműködésből kifolyólag 1887-ben elindult az első budapesti villamos a Nyugati pályaudvar és a Király utca között. Ezt követően több vonal épült ki, és Budapest Európa első olyan városává vált, amely belvárosi villamoshálózattal rendelkezett, amivel számos külföldi szakembert vonzott a villamosközlekedés megismerése és tanulmányozása céljából. A pesti Duna parton fekvő, a Boráros tértől, az Eskü térig³ haladó villamos vonal⁴ tervei szintén Balázs Mór nevéhez kapcsolódnak.

Balázs Mór minden eredménye ellenére közel egy évszázadon át feledésbe merült, melynek oka nem a felejtés, sokkal inkább a 20. század szélsőséges zsidó- majd arisztokrataellenes közhangulata lehet. Ezeket az okokat részletesen jelen tanulmányunkban egyelőre nem tárgyaljuk, mivel kutatásunk célja elsősorban Balázs Mór személyiségének, életrajzának eddig ismeretlen vagy/és nyilvánosságra nem hozott részleteinek feltárása.

Tanulmányunkban kettő, az általunk már feldolgozott források alapján jól körül határolható témát kísérlünk meg kifejteni. Egyrészt a családi háttérének feltárására vállalkozunk, különös

¹ A Podmaniczky utca ma ugyanazt a nevet viseli, a Stáció utca pedig a mai Baross utca.

² Zsigmond Gábor: Balázs Mór élete és munkássága, *Közlekedés- és technikatörténeti szemle*, I. évf., 2018, 69.

³ Mai Március 15. tér.

⁴ *Pesti Hírlap*, 19. évf., 306. szám, 1897. november 5., 7.

tekintettel a nevelő apa családi vonatkozásaira. A tanulmány második fele pedig a nemesi cím elnyerésének körülményeit, valamint a nemesi címer elfogadtatásának folyamatát mutatja be.

SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

Balázs Mór munkásságáról három tudományos publikáció született: egy Merczi Miklós⁵ és kettő Zsigmond Gábor⁶ tollából. Merczi Miklós tanulmánya kizárólag a közlekedésfejlesztésben vállalt szerepét tárgyalja újságcikkek, illetve a nemesi oklevél szövegrészlete segítségével. Zsigmond Gábor már az életrajzzal is foglalkozott levéltári források, lexikon- és újságcikkek alapján.

Zsigmond Gábor és Merczi Miklós írásaikban kimerítően tárgyalják, hogy hogyan született meg a kontinens első földalatti vasútja Budapesten. A vonalat az Andrássy út alá tervezte Balázs Mór, mivel a felszínen haladó villamosok ötletét a városvezetés visszautasította esztétikai okokra hivatkozva (a felsővezetékek rontották volna a sugárút képét). A beruházást az általa vezetett részvénytársaság, a Budapesti Földalatti Villamos Közúti Vasút Rt.⁷ végezte el a Siemens és Halske céggel, valamint – az addig Balázs Mór konkurenciáját képező – Jellinek Henrik⁸ vezette Budapesti Közúti Vaspálya-Társasággal közösen. 1896-ban adták át a földalattit, amely az 1863-as londoni (gőzüzemű) után a második, emellett pedig a világon az első villamos üzeműnek tervezett ilyen vasút volt, és hamarosan Európa-szerte híressé vált. Balázs Mór emellett 1897-ben beadta a Kereskedelemügyi Minisztériumhoz Budapest metróhálózatának első terveit is, amelyek többé-kevésbé megfelelnek a mai 2-es és 4-es metró vonalainak.

A családtörténethez felhasznált – és egyben eddig feltáratlan forrásokat – Lózszy Tamás, a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár munkatársa segítségével értük el a Magyar Családkutató Egyesület⁹ és a FamilySearch¹⁰ oldalain. Előbbin a születési és halálozási anyakönyvek fénymásolt oldalképei találhatóak, utóbbin pedig gyászjelentések. Balázs Mór (Mor Cohn-ként) és

⁵ Merczi Miklós: *Balázs Mór tevékenysége a budapesti közlekedésben*, Közlekedési Múzeum Évkönyve, 1994, 131–140.

⁶ Zsigmond: *Balázs Mór*, 63–83.; Zsigmond Gábor: 175 éve született Balázs Mór, *Honismeret*, LII., 2024/2, 19–26.

⁷ A részvénytársaság később úgy, mint maga a földalatti felvette Ferenc József nevét vö. Zsigmond: *175 éve*, 22.

⁸ Budapesti Közúti Vaspálya-Társaság (BKVT) igazgatója 1883–1911 között.

⁹ <https://macse.hu/society/kezdolap.php> (Letöltés: 2025. január 14.)

¹⁰ <https://www.familysearch.org/> (Letöltés: 2025. január 14.)

Deutsch Malvin (a forrásban Malvina) házassági anyakönyvét digitális átíratban a *JewishGen*¹¹ oldal adatbázisában találtuk meg.

A családtörténeti fejezet másik fontos forráscsoportja a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyűjteményében fellelhető címjegyzékek: A *Budapesti Czim-és Lakásjegyzék* az 1880–1901-es, a *Der Pesther Stadt- und Landbothe für das Königreich Ungarn* az 1832–1844-es, a *Pesther und Ofner Wegweiser Kalender* az 1837–1854-es, a Pest Szabad Királyi város házjegyzéke az 1848-as, a *Pester Lloyd-Kalender* az 1859–1868-as, az *Adress-Kalender von Pest, Ofen und Alt-Ofen* az 1867–1881-es évekre vonatkozóan. Ezek több kritikát igényelnek, mert szerkesztési elvük változó, és a pusztán információmennyiség miatt olykor ellentmondásokat vagy egyenesen hibákat tartalmaznak. Az általános kritikához Faragó Éva összefoglalója ad támpontot,¹² míg az eltéréseket az azonos címjegyzékek évfolyamainak összevetése könnyedén megmagyarázza.¹³

Az 1820–1869 között készült zsidóösszeírások, melyeket eredetileg a zsidók és az általuk felkérték a türelmi adó beszédése céljából állítottak össze, a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár gyűjteményében találhatóak. Az 1825,¹⁴ 1826,¹⁵ 1827,¹⁶ 1832-es¹⁷ összeírások héber nyelven készültek, nyelvi akadályok miatt egyelőre ezeket a dolgozatunkban nem dolgozzuk föl. Németül állították össze az 1820,¹⁸ 1833,¹⁹ 1836,²⁰ 1838,²¹ 1840,²² 1846,²³ 1857,²⁴ 1869-os²⁵ összeírásokat. míg az 1844-est²⁶ magyarul. Az 1853-as összeírásnak csak a mutatója²⁷ maradt fenn.

A nemesítéssel kapcsolatban a Főpolgármesteri Hivatal és a Belügyminisztérium Balázs Mór címertervezetének ügyében váltott négy levelét²⁸ és a Király Személye Körüli Minisztérium

¹¹ <https://www.jewishgen.org/> (Letöltés: 2025. január 14.)

¹² Faragó Éva: *Budapesti cím- és lakásjegyzékek*, in Uő: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1988–1989–1990, Budapest, 1994, 38–41.

¹³ lásd:90. lábjegyzet.

¹⁴ HJMA I-1-02.

¹⁵ Uo., 03.

¹⁶ Uo., 05.

¹⁷ Uo., 07.

¹⁸ Uo., 01.

¹⁹ Uo., 08.

²⁰ Uo., 09.

²¹ Uo., 10.

²² Uo., 11.

²³ Uo., 15.

²⁴ Uo., II-2-1-02; 03; 04; 06.

²⁵ Uo., 08; 09; 10; 11; 12; 13.

²⁶ Uo., I-1-13.

²⁷ Uo., 16.

²⁸ Uo., IV. 1402. b.

Levéltárának Királyi Könyveinek 69. és 70. kötetét²⁹ használtuk fel. Utóbbiak a nemesítés tényét, a nemesi oklevél szövegét és az adományozott címer kicsinyített mását közlik és a MNL Országos Levéltár forrásai.

TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS

Balázs Mór édesapja, valamint nevelőapjának apja különböző társadalmi háttérű zsidó kereskedők, akik a 19. század hajnalán költöztek Pestre. Az alábbiakban összefoglaljuk azon tényezőket és folyamatokat, amelyek kontextust nyújtanak az egyéni történetek megértéséhez.

A Habsburg Birodalomban a zsidók letelepülését, üzleti tevékenységük és életmódjuk gyakorlását számos rendelkezéssel szabályozták a 18. században, melyekkel népességmozgásokat is előidéztek. VI. Károly német-római császár³⁰ 1726-ban csak az elsőszülött zsidó fiúk számára engedélyezte a házasságot és a családalapítást. Ezt az engedélyt a fiúk apjuk halálával örökölték, feltéve, hogy betöltötték a 24. életévüket. Aki a tilalmat megszegte, megvesszőztették és kitiltották az örökös tartományok területéről. Ez a rendelkezés főleg Morvaországot érintette és Maximilian Ulrich von Kaunitz (1679–1746) kormányzó végrehajtásában itt érvényesült leginkább, ami már az első években több, mint ezer zsidó Magyar Királyságba vándorlását eredményezte.³¹

Mária Terézia 1747-től rendszeressé tette a türelmi adó beszédését, amelyet az örökös tartományokban a Magyar Királyság területeihez képest sokkal magasabb értékben szabott meg, emellett tömegeket utasított ki Morvaországból,³² ahonnan így ismételten tömegesen költöztek a Magyar Királyság területére. Az országban az új adónem mégis indokoltá tette a zsidóság helyben hagyását, hiszen nagy bevételt jelentett ez a Kamarának: 1846-ig, az adó megszüntetéséig összesen 6,5 millió forintot szedtek be a magyarországi zsidóságtól.³³ Komoróczy Géza számításai szerint a magyar jobbágyok adójának átlagosan majdhogynem háromszorosát fizette egy zsidó minden adóterhével együtt a 18. század közepén.³⁴ A türelmi adó listáit a zsidók maguk állították össze, az adót egy összegben fizették be, beszédését a megyei apparátus

²⁹ MNL OL K19 69. 873.; HU MNL OL K19 70 63–67.

³⁰ Aki III. Károly néven uralkodott magyar királyként.

³¹ Emellett a Morvaországi zsidók lélekszámát a törvény 1849-es visszavonásáig azonos szinten tartotta. Komoróczy: *A zsidók*, 1. köt., 600.

³² Uo., 778–779.

³³ Uo., 1097. A zsidók adóztatásának és a rendelkezések eltérése a Magyar Királyságban a rendi dualizmussal függ össze: a nemesség a megajánlási jogát érezte megsértve, ezért évekig ellenállt az új teher bevezetésének. Uo., 777.

³⁴ Uo., 783.

segítségével vitték véghez.³⁵ Ez a beszédési mód eredményezte a részletes forrásbázist jelentő zsidóösszeírások létrejöttét, azonban 1820–1833 közötti években azt héberül vezették, így tanulmányunk ez időszakot a nyelvismeret hiányában nem dolgozza fel.

II. József 1783. március 31-ei rendelete átfogóan szabályozta a zsidóság jogait, és lehetővé tette, hogy bizonyos összegért cserébe Pesten is letelepedjenek. A felvilágosult rendelkezések szimbolikus példája, hogy míg Mária Terézia kötelezővé tette a férfiak számára a szakállviselést a megkülönböztetés jeléül, addig az említett józsefi rendelet éppen annak betiltását is tartalmazta.³⁶ 1787-ben II. József kötelezővé tette a zsidóknak a német nevek felvételét, a rendelet értelmében 120 férfi és 37 női keresztnév közül választhattak. Ez a rendelet is a többségi társadalomba való beillesztést célozta, hiszen a hagyományos héber nevek döntően nem követték a már kialakult európai keresztnév-vezetéknév mintát, így azok szembetűnően a többségtől idegennek hatottak.³⁷

„A mai főváros területén az újkorban Óbudán épült ki először annak rendje-módja szerint a zsidó község.” – írja Komoróczy Géza Kohn Herman, Balázs Mór apjának születési helyéről. Az eredetileg zsámbéki központú Zichy-birtokhoz tartozott e helység, mely kiváltképpen gr. Zichy Péterné keze alatt fejlődött.³⁸ A zsidóság itt többek közt zsinagógával, zsidóbíróval, tanítóval, kórházzal, kocsmárossal, Hevra Kadisa egyesülettel rendelkezett, és gettóba tömörülés nélkül, a település bármely területén élhetett.³⁹ Zsámbék és Óbuda végső soron Pest vonzáskörébe tartozott a kereskedelmi élet szempontjából: a város négy országos vásárt tartott évente, melyekre az ország egész területéről érkeztek árusok. Aki tehetett, Pestre igyekezett költözni, mely költözést II. József említett rendelete megkönnyítette, majd ehhez a vándorlási kedvhez hozzájárult a Napóleon ellen vívott háborúk gazdasági konjunktúrája is, aminek hatása a pesti piacon is érzékelhető volt.⁴⁰

³⁵ Prepuk Anikó: *Befejezetlen emancipáció*, Budapest, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2024, 81.; Komoróczy: *A zsidók*, 1. köt., 780. Anyagi helyzet szerinti arányos teherelosztásról: Uo., 781.

³⁶ Komoróczy: *A zsidók*, 1.köt., 784.

³⁷ Uo., 784–785.

³⁸ Zichy Péter (1674–1726) második feleségét, Bercsényi Zsuzsannát 1708-ban vette nőül, az özvegy 1745-ben bekövetkezett haláláig volt a Zichy-birtokok elkötelezett fejlesztője, Óbudáról vezetve uradalmát. Nagy Iván: *Magyarország családai. Címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. 12. köt., Pest, Ráth Mór, 1865, 385.; Komoróczy: *A zsidók*, 1. köt., 636–638.

³⁹ Komoróczy: *A zsidók*, 1. köt., 638. A Hevra Kadisa egy községfejlettségi szint felett mindenütt megjelent; temetkezési és általános segélyezési egyletként működött. Chevra Kadisa. Újvári Péter (szerk.): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest, 1929, 838.

⁴⁰ Prepuk: *Befejezetlen*, 78.

A félévszázados felvilágosult abszolutizmus tehát ellentmondásos fejleményeket hozott a magyarországi, kiváltképpen a pest-budai zsidóság számára. A felvilágosodás eszméje a kereszténység teológiai alapú zsidóellenességét nem toleranciával, hanem racionalizmussal váltotta fel, azaz a zsidóságnak a hitéhez való ragaszkodását elavultnak tartotta.⁴¹ E kor végén született tehát Balázs Mór apjának generációja.

A Pesti Izraelita Hitközség a 18–19. század fordulóján jött létre, ami nagymértékben köszönhető II. József 1783-as fent említett rendeletnek. Pest szabad királyi város rendelkezése szerint az izraeliták tűrt- (*toleriert*) és tartózkodó (*commorirt*) státuszban bérelhettek lakást Pesten, és csakis az akkori külvárosban, Terézvárosban. A magisztrátus a keresztény kereskedők érdekét úgy próbálta védeni, hogy a zsidók számára a kereskedést kizárólag nagyban, zárt ajtók mögött, cégtábla és kirakat nélkül engedélyezték. A két jogállás (tűrt és tartózkodó) között a fő különbséget eleinte az jelentette, hogy a tartózkodó zsidóknak időről időre hosszabbítaniuk kellett státuszukat, míg a tűrték gyerekeikre is hagyhatták azt.⁴²

A pesti zsidó közösség megszervezésének feladata először 3, majd 7 kóservendéglőre hárult, akiket a város reprezentatív embereknek tartott, hiszen ők napi kapcsolatban álltak a közösség tagjaival, és tevékenységük anyagilag is előkelő helyre emelte őket köztük. Ők lettek a zsidóság előljárói.

Az 1790-es évek kisebb függetlenedési harcot jelentett Pestnek Óbudától, mivel Mosé Münz, az óbudai rabbi meg akarta tartani befolyását Pest felett, hiszen eleddig ő és hitközségének Tóra-könyvei szolgálták a pesti imaházakat. 1799-ben végül megválasztották Pest első önálló rabbiját, Wahrmann Israelt (1755–1826), aki élete végéig a pesti hitközség érdekében munkálkodott. Alapszabályt alkotott, melyben az előljáróságot kibővítette hét választmányi taggal, melyet 1816-ig a tűrt státuszúak ötévente választottak maguk közül. Temetőnek való területet vásárolt, kórházat (1805) és iskolát (1814) építtetett.⁴³

A 19. század elején Pesten működő zsidó kereskedők 39%-a született vagy nőtt fel Pesten, arányuk az 1830-as évekre 31%-ra csökkent, ez is mutatja, hogy akik addig például Óbudán

⁴¹ Komoróczy: *A zsidók*, 1. köt., 791, 796.

⁴² Uo., 827–828. A zsidó összeírások megjegyzik azt is, hogy az adott családfő veje, vagy fia-e valamely tűrt vagy tartózkodó személynek. Például: HJMA I–1–11.

⁴³ Komoróczy: *A zsidók*, 1. köt., 828–829, 949–950.; Pesti Izraelita Hitközség. Újvári: *Magyar Zsidó*, 701.

voltak kénytelenek lakni, de a vásárok idején Pesten kereskedhettek, immár be is költöztek a városba.⁴⁴

A CSALÁD, MELYBE BALÁZS MÓR SZÜLETETT

Balázs Mór családtörténetét az édesapjáról és a nevelőapja hozzátartozóiról általunk talált adatok alapján rekonstruáljuk, illetve pontosításokat közlünk az újonnan talált, korábban említett források alapján magáról Balázs Mórról is Zsigmond Gábor eredményeihez képest.

Balázs Mór születési idejét és helyét eddig még nem sikerült minden kétséget kizáróan meghatározni a lexikon-és újságcikkekben fellelhető ellentmondásos adatok miatt.⁴⁵ Zsigmond Gábor 2018-as tanulmányában az 1849. április 5-i dátum mellett foglalt állást, mert a közlekedési szakember mauzóleumában⁴⁶ található emléktáblán ez a dátum olvasható, szemben a névmagyarosítási iratán szereplő 1849. április 6-i dátummal, melyet Zsigmond elírásnak tartott.⁴⁷ 2024-ben ugyanezt állította.⁴⁸ Balázs Mór születési anyakönyvének ismeretében mi az április 6-i dátumot tartjuk hitelesnek. A bejegyzésből megtudhatjuk: „Kohn Mozes alias Moritz” Pesten, az Országút 565. szám⁴⁹ alatt látott napvilágot 1849. április 6-án.⁵⁰ Mórícként szólíthatták, erre nem csak a névváltoztatás utáni keresztnéve utal, hanem aláírása is.⁵¹ Szintén Kohn Móríc néven vásárolt két helyet a Dohány utcai zsinagógában.⁵² Mi a kutatásunk során nem találtunk olyan dokumentumot az anyakönyvön kívül, ami Mózesként említi, ami azonban megmagyarázza azokat az eseteket, amikor Mózesként szerepel.⁵³

⁴⁴ A beköltözők között legnagyobb arányban a Dunántúlról és a Felvidék Nyugati részéről érkeztek. Bácskai Vera: *A vállalkozók előfutárai. Nagykereskedők a reformkori Pesten*, Budapest, Magvető, 1989, 20–21.

⁴⁵ Zsigmond: *Balázs Mór*, 67.

⁴⁶ Kozma utcai sírkert. 2018-ban újították fel dédunokája, dr. Balázs Károly kezdeményezésére Uo. 80. Lásd: 1–2. képmelléklet

⁴⁷ Uo., 67.

⁴⁸ Zsigmond: *175 éve*, 19.

⁴⁹ *Budapest (1867–72) Pest kataszteri térképsorozata az 1872–1920 közötti változások utólagos jelölésével* című térkép alapján a mai Múzeum körút 23–25. szám alatti épület.

⁵⁰ Az anyakönyvben 1882-ben rögzítették a névmagyarosítást a rendeletre hivatkozva, 1897. június 28-án pedig azt, hogy 1896-ban nemességet kapott verőczei előnévvel.

⁵¹ Zsigmond: *175 éve*, 20.

⁵² A zsinagógában Moritz Kohn néven vásárolt két ülőhelyet. Az ülésnnyilvántartási jegyzékben a névváltoztatása is bejegyzésre került. A megvásárolt hely ártól függően szólhatott örök időkre vagy húsz évre, és lehetett első vagy második osztályú. Balázs Mór örök időkre szóló első osztályú helyeket vásárolt, egyet magának (MS BN 48 SN 6 L), egyet pedig feleségének (2G BN136 SN11 R) valószínűleg az 1874-es házasságkötésük után és bizonynyal az 1882-es névváltoztatása előtt. Lásd: 3–4. képmelléklet. Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Budapest, Dohány utcai zsinagóga ülésnnyilvántartásai, 1854–1950, HJA I–3–2. (Továbbiakban: Ülésjegyzék) „MS” feliratú kötet 406., és „2G” feliratú kötet 1277.; Zsigmond: *Balázs Mór*, 67.; BaM DM h. ak.

⁵³ Zsigmond: *175 éve*, 19. Jelen esetben a névmagyarosítási dokumentumról van szó.

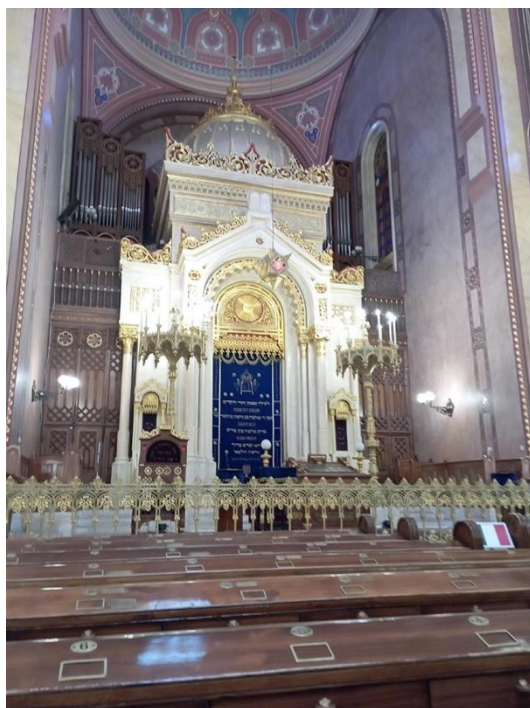
1. kép: Balázs Mór családi mauzóleuma, Budapest, Kozma utcai izraelita temető, Fotó: Jendrics Olivér, 2024.

2. kép: Sírkő Balázs Mór mauzóleumában, Budapest, Kozma utcai izraelita temető, Születési dátumaként itt 1849. április 5. szerepel. Fotó: Jendrics Olivér, 2024.

3. kép: Balázs Mór egykori állandó helye a Dohány utcai zsinagógában. Fotó: Bakó Péter, 2024.

4. kép: Rálátás a zsinagóga tóraszekrényére Balázs Mór helyéről. Fotó: Bakó Péter, 2024.

Születési anyakönyvében érdekes részlet, hogy tanúként a „főrabiner úr” volt megjelölve, azaz a Pesti Izraelita Hitközség korabeli reformer főabbija, Schwab Löw Arszlán (1794–1857). A Pesti Hitközségben élesek voltak az ellentétek a reformer és konzervatív (a majdani neológ és ortodox) irányzatokat követők között már akkor is, amikor Schwab hivatalba lépett (1836). A két tábor külön tartotta az istentiszteleteket. A negyvenes évek az egyre szakadozó közösség számára a Dohány utcai Zsinagóga tervezéséről szólt, melyet a neológok új istentiszteleti helyének szántak. A tervezésben Schwab prominens szerepet vállalt. 1850-ben az építkezési tervek-ről egyeztető bizottság tagja volt, de már nem élhette meg a zsinagóga megnyitását.⁵⁴ 1849. május 27-én, bő másfél hónappal a kis Móric születése után, Schwab a szószékről üdvözölte a Habsburg-ház trónfosztását, ami miatt a 35 napos vizsgálati fogságon túl 6 hetet töltött az Új-épületben.⁵⁵ Schwab a hangját határozottan felemelő rabbi volt, akiről tudni lehetett, hogy milyen felekezeti és politikai beállítottsággal rendelkezik. Kohn Móric apja, Herman⁵⁶ mégis engedte, hogy fiának anyakönyvi bejegyzéséhez tanúskodjon, pedig bárki mást felkérhetett volna tanúnak. Ebből arra következtetünk, hogy Herman a neológ irányzathoz tartozott, viszont nem ismerünk olyan forrást, amely az aláírás körülményeit, Schwab jelentőségét Kohn Herman számára tovább árnyalná. Az édesapát az összes általunk felhasznált zsidóösszeírás (az 1844-es magyar nyelvű is)⁵⁷ és címjegyzék Hermanként említi kisebb helyesírási eltérésekkel, Árminként csak Balázs Mór névmagyarosítási dokumentumán és halotti anyakönyvében szerepel, így a továbbiakban is Hermanként fogunk rá hivatkozni.

Kohn Herman 1778-ban született Óbudán.⁵⁸ Felmenői közül egyedül édesanyját, az 1752-ben vagy 1758-ban Óbudán született Miriamot vagy Máriát⁵⁹ ismerjük, de az ő leánykori nevét nem. Herman az 1790-es években ismeretlen körülmények között költözött az épülő pesti közösségbe, ahol az 1802. június 16-án kelt 2836. számú magisztrátusi rendelet szerint túrt státuszt kapott.⁶⁰ 1816-ban a hitközség közgyűlése új alapszabályokat fogadott el, melyek átférmálták volna az előjáróságot és annak választási rendjét. A város kapitánysága ezt a fejleményt formai okokra hivatkozva elutasította, és az előző szabályzat szerinti választást kényszerített ki.

⁵⁴ Kálmán Kálmán: *A Dohány utcai Zsinagóga és orgonája építése, felújítása (1854–1996)*, A Dohány utcai Zsinagóga 150 éve, Tudományos konferencia a Dohány utcai Zsinagógáról 2010. május 2–3., 2010, 64.

⁵⁵ Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon* 2. köt., Pozsony, Kalligram, 2012, 19.

⁵⁶ Zsigmond: *Balázs Mór*, 67.

⁵⁷ HJMA I-1-13 141.

⁵⁸ A rendelkezésre álló korra vagy születésre vonatkozó adatok többségében (5:2-hez arányban) 1778-as születésűnek vallotta magát, egyedül az 1820-as összeírásban vallotta magát 1780-as születésűnek, és Komoróczy is ezt az adatot közli, bár nem hivatkozta egyértelműen forrását. Komoróczy: *A zsidók*, 1. köt., 952.

⁵⁹ Az 1820-as összeírásban Miriam Kohn anyaként szerepel fia háztartásában, jelölik óbudai születését és 60 éves korát. 1833-ban Kohn Herman háztartását követően egy egyfős háztartást találunk Kohn Mária vezetésével, aki túrt státuszát fia által nyerte, óbudai származású és 81 évesnek jegyezték fel. HJMA I-1-08 99.; Uo. 01 218.

⁶⁰ HJMA I-1-08 99.

Ennek következtében 1817. augusztus 17-ével Kohn Herman is az előjáróság tagja lett. Ez a testület november 20-án lemondott a közösség nyomására, mely nem fogadta el az oktrojált választást.⁶¹

Következő forrásunk 1820-ban szól Kohn Hermanról, aki Rozália nevű hitvesével,⁶² özvegy anyjával, és 14 éves gyerekével terménykereskedőként élt Terézvárosban, a Rumbach-féle házban, a 415-ös házszám alatt.⁶³ 1833-ban az Ország út 527-ben lakott a család, és egy Dávid nevű 13 éves fiút neveltek gyámgyermekként.⁶⁴ 1836-ban az Országút 565-be költöztek, és Dávidot már nem említi a jegyzék, azonban gyámlányként szerepel Balázs Mór leendő anyja, a Verpeléten született kilenc éves Luria Roza (1827–1889).⁶⁵ 1838-ban a háromfős háztartásnak 200 konvenció forintot kellett fizetnie türelmi adó gyanánt.⁶⁶

Az 1840-es években címjegyzékek is említik Kohn Hermant, mint terménykereskedőt, üzlete az Ország út 572. alatt működött, nem messze lakásuktól.⁶⁷ Háztartásában egy-egy szakácsnőt és cselédet tartott, hasonlóan a korábbi említett évekhez. Feleségét 1844 és 1846 között veszítette el, ennek jele, hogy az utóbbi évben gyámlánya, Roza már hitveseként szerepel, és ketten laktak a lakásban egy cselédlánnyal és egy szakácsnővel.⁶⁸ 1849-ben a 71 éves Kohn Herman még biztosan megélte fia, a későbbi Balázs Mór születését, felesége, Luria Roza pedig 21 éves lehetett. Más gyermek születéséről nem tudunk, ahogy nem tudunk Kohn Herman gyászjelentéséről vagy halotti anyakönyvről sem. 1849 és 1851 közt hunyt el, a fiatalon megözvegyült Luria Rozát pedig 1851. július 7-én Blass Zsigmond (1820 k.–1901)⁶⁹ terménykereskedő vette feleségül.⁷⁰

⁶¹ Komoróczy: *A zsidók*, 1. köt., 952.

⁶² Rozália 1784 körül született Győrben, leánykori nevét nem ismerjük. HJMA I-1-01 218.

⁶³ Uo.

⁶⁴ HJMA I-1-08 99.

⁶⁵ HJMA I-1-09 127.; Nevét írják még Lorian, Lorje és Luria írásmóddal is. Cukorbetegséggel küzdött, melyet Balázs Mór megörökölt. LR h. ak.; Balázs Mór cukorbetegségéről lásd: 121. lábjegyzet. Verpeléten 1886-ban tudjuk, hogy jesiva is működött, tehát feltételezhetően korábban is nagyobb zsidó közösség élt ott. Komoróczy: *A zsidók*, 1. köt., 182.

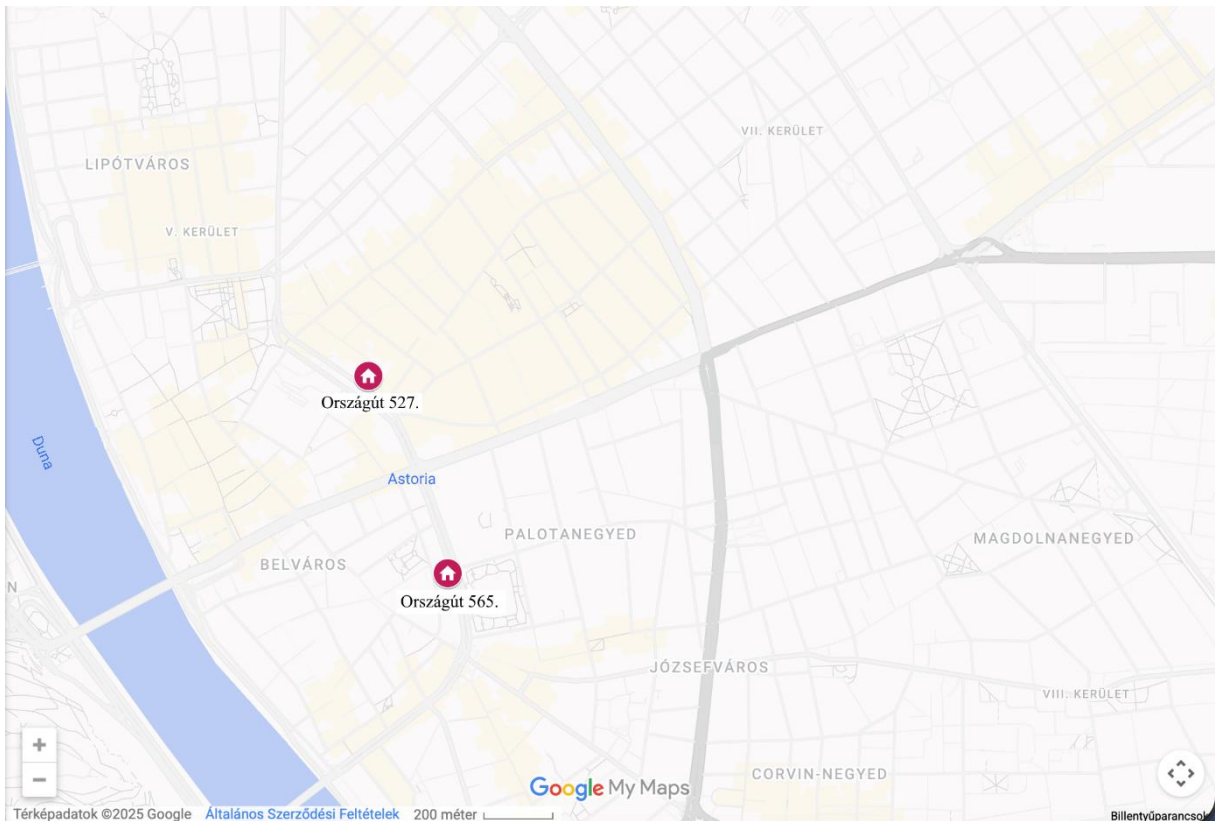
⁶⁶ HJMA I-1-10 490. számú család

⁶⁷ A mai Múzeum körút 9. szám alatt. Budapest (1867–72) Pest kataszteri térképsorozata az 1872–1920 közötti változások utólagos jelölésével. *Pesther und Ofner Wegweiser Kalender* (Továbbiakban *Pesther und Ofner*) 1845. 159.; 1846. 160.; *Der Pesther Stadt- und Landbothe für das Königreich Ungarn* (Továbbiakban *Pesther Stadt*) 1839. 82.; 1840. 84.; 1842. 84.

⁶⁸ HJMA I-1-15 132.

⁶⁹ BlaZs h. ak.

⁷⁰ Az esküvőt háznál tartották, tanúként a vőlegény apja és a menyasszony nevelőapja volt megjelölve. BlaZs LR h. ak.

1. térkép: Kohn Herman lakhelyei mai térképen korabeli címekkel. 1833–1846. Térképrészlet: Google Maps (2025)

A CSALÁD, AMELYBEN BALÁZS MÓR FELNŐTT

Balázs Mór nevelőapja Blass Zsigmond volt, akinek apja, Móric (1791 k.–1863)⁷¹ Kohn Hermanhoz hasonlóan első generációs Pestre költözött kereskedő⁷² volt. Bonyhádön született, azon a településen, amelynek a zsidó hitközsége már a 18. század közepétől Tolna vármegye legnagyobb hitközségévé fejlődött.⁷³ A régió zsidósága Tolna vármegyében koncentráldott, mivel Baranya vármegye nem engedte őket letelepedni.⁷⁴ A megye hitközségeinek lélekszáma mégis látványosan ingadozott,⁷⁵ ami megmagyarázható a vállalkozók és kereskedők mozgalmas életmódjával, a regionális és országos centrumokba vándorlással.

⁷¹ BlaM gyj. I. Ekkor élő testvérei: Zsigmond és János.

⁷² *Pesther Stadt 1835.*, 83.

⁷³ Komoróczy: *A zsidók*, 1. köt., 622.

⁷⁴ Uo., 630.

⁷⁵ Példaként a bonyhádi és a paksi zsidóság lélekszáma egymás mellé állítva néhány egymást követő évben: 1775: 411–254. 1776: 351–216. 1777: 509–313. 1779: 382–336. Uo. 622–623.

Blass Móric 1816 körül házasodott össze Kann Rozália óbudai származású özvegygel (1783 k.–1865).⁷⁶ Gyermekük Budán születtek, a család 1830-ban költözött Pestre, tartózkodó státuszban. Blass Móric három évvel Pestre költözése után családjával 1833-ban már az Országút 648. alatt lakott. Volt egy Fülöp nevű fiuk is, akiről nem található adat az összeírások javarésztében, viszont ahogy alább írjuk, Zsigmonddal közösen vállalkozott. Móric pesti működéséről 1835-ből származik az első címjegyzéki feljegyzés, de az 1843–45 közötti időszakban nem találunk róla ezekben említést.⁷⁷ Az összeírások szerint 1838-ban ugyanannyi, 200 konvenció forint türelmi adót fizetett, mint Kohn Herman, holott háromszor annyi fő élt a háztartásban.⁷⁸ 1844-ben már az Országút 647. alatt lakott családjával, ahonnan 1853-ban költöztek előbb a Három Király utcába,⁷⁹ 1857-ben pedig a Váci utcába.⁸⁰ 1863 április 14-15. éjjelén Kohn Herman álmában elhunyt. Gyászjelentéséből tudjuk, hogy tagja volt számos egyletnek, például elnöke volt a Pesti Kereskedelmi Betegsegélyező Egyletnek, választmányi tagja a Pest-Budai Hangászegyleti Zenedének, amely zenei középiskolát üzemeltetett.⁸¹ Jótékony tevékenységét egy akkoriban közismert vak zsidó emlékére írt füzetével⁸² is alátámaszthatjuk. A korszakról szóló szakirodalomban még feldolgozatlan mind az ő, mind az általa igazgatott kereskedelmi egylet tevékenysége, ám az előbbiekből egyértelmű, hogy karitatív kezdeményezéseivel tevékeny szerepet vállalt a társadalomban. Állandó hellyel rendelkezett a Dohány utcai

⁷⁶ *Pester Lloyd* 1865. március 25. 1565. sz. hirdetés. Látjuk, ezen adatok szerint Blass Móric fiatalabb volt feleségénél. Halálakor élő gyermekei: Bing János, Bing Áron, Bing Sámuel, Bing Miksa. Férje halálakor Ármin nevű testvére élt még. BlaM gyj. I.,

⁷⁷ *Pesther Stadt*ban 1835–37-ig szerepel, azután egyáltalán nem. A *Pesther und Ofner* 1838-tól 1852-ig minden évben, kivétel 1843 és 1845 években, az 1844-es évi jegyzék pedig nem maradt fenn. Az 1843–1845 közti időszakban a fennmaradt címjegyzékek egybehangzóan nem említik. *Pesther Stadt* 1835. 83.; 1836. 83.; 1837. 83.; *Pesther und Ofner* 1838. 113.; 1839. 130.; 1840. 152.; 1842. 158.; 1846. 158.; 1847. 162.; 1849. 113.; 1851. 85.; 1852. 71.

⁷⁸ HJMA I-1-10 157. számú család, oldalszám nincs.

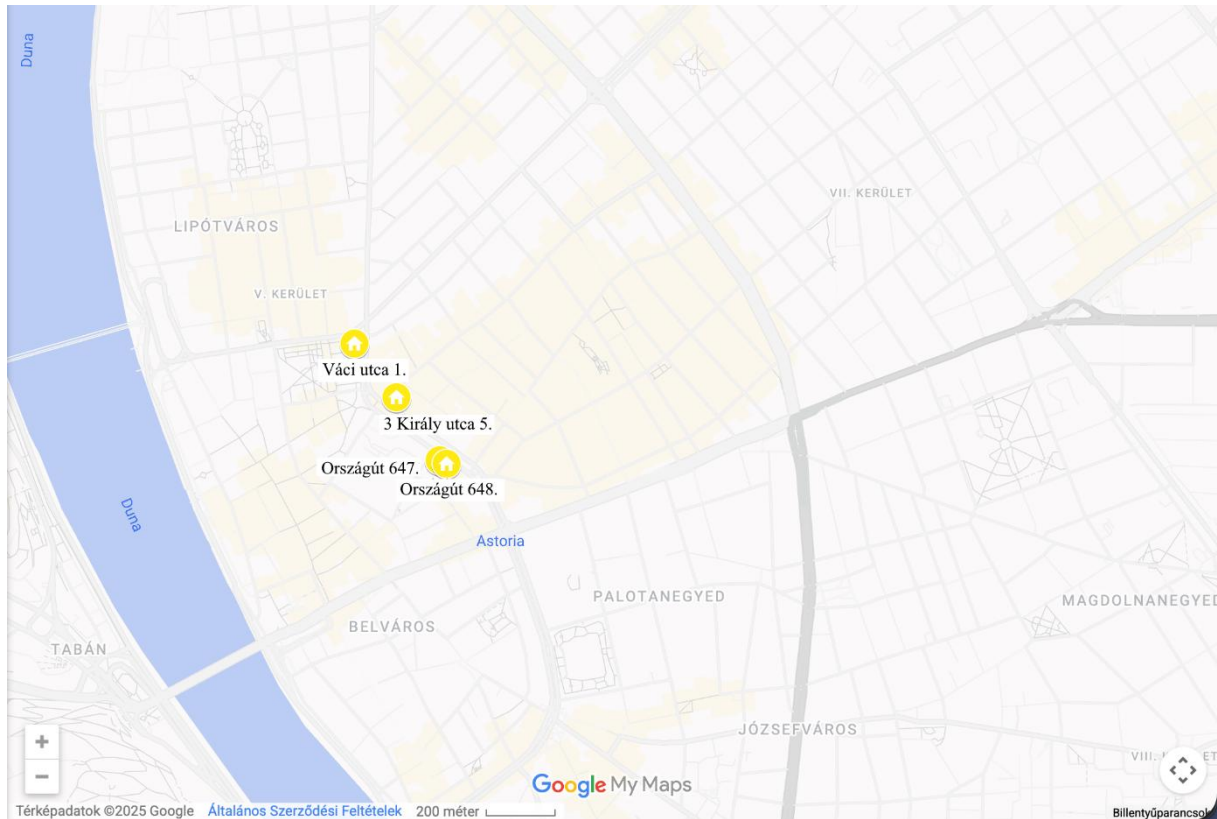
⁷⁹ A mai Király utca ekkoriban a bécsi kongresszus tiszteletére viselte a Három Király nevet. Ez a lakcím kutatásunk alapján a pesti és óbudai zsidóság életében egyaránt kiemelt jelentőségű Orczy-házat jelölheti. Bácskai Vera: *A pesti zsidóság a 19. század első felében*, in Uő.: *Városok és polgárok Magyarországon*, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2007, 349.

⁸⁰ HJMA II-2-1-04 479.

⁸¹ 1861-től a betegsegélyezésért felelős igazgatóság tagja a Pest-Budai Kereskedelmi Betegsegélyező és Nyugdíj-egyletben (B. P. fordítása). Gyászjelentésében a neve alatt felsorolják foglalkozását és tagságait: „k. priv. Grosshändler, Director des Pester kaufmänn Vereines für Krankenpflege, Ausschussmitglied des Unterstützungvereines für isr. Geschäftsleute, des israeliten Handwerkvereines, des Pest-Ofner Conservatoriums, Beirath der Pesther isr. kultusgemeinde”. Az egylet, melynek igazgatója lett. 1848-ban egy címjegyzékben feltűnik hasonló névváriánszal. *Pester Lloyd-Kalender für das Jahr* (Továbbiakban: *Pester Lloyd-Kalender*) 1861. 57.; BlaM gyj. I., Pest Szabad Királyi város házjegyzéke 1848. 71.; *Politikai Ujdonságok*, 1858. április 8., 14. szám, 162.

⁸² Kirschenheuter Ferenc: Régi könyv egy pesti vakról, *Siketnémák és Vakok Oktatásügye*, 32. évf., 1930/3–4, szám 91. Kirschenheuter egy 1858-as, harmadik kiadású könyvet ismertetett, melyet Blass Móric írt és adott közre. Bár a címben könyvként hivatkozott rá, még füzetnek is vékonynak találta e munkát. A kutatásaink során az összeírásokban és a címjegyzékekben más Blass Móric nevű pesti személyt nem találtunk, így feltételezzük, hogy a tanulmányunkban bemutatott Blass Móric azonos e füzetnek a kiadójával és szerzőjével. A könyv bibliográfiai adatai a cikk közlésében: „*Blind Ore's Wirken und froher Blick in seine Zukunft. Beschrieben und herausgegeben von Moritz Blass. 3-te Auflage, Pest, 1858. Druck von Johann Herz.*“

zsinagógában.⁸³ Szervezői és jótékonyági munkásságát érdemes volna külön tanulmányban feldolgozni, mivel annak ellenére, hogy mennyire beágyazott volt a társadalomban, egyetlen történeti munka sem említi meg.

2. térkép: Blass Móric lakhelyei mai térképen korabeli címekkel. 1833–1857. Térképrészlet: Google Maps (2025)

Móric fia, Blass Zsigmond (Balázs Mór nevelőapja) testvérével, Fülöppel eleinte méteráruval kereskedett Blass Mórítz fiai néven.⁸⁴ Az apjuk halálát követő évben Zsigmond már testvére nélkül, Blass Mórítz fiaként működött.⁸⁵ 1865-től az Első Magyar Iparbank⁸⁶ likvidáló (azaz felszámolási) bizottmányának tagja lett.⁸⁷ Ebben az évben csődeljárás alá került a vállalkozása,⁸⁸ amit 1870-ben töröltek, helyére viszont saját nevén új céget jegyeztetett be.⁸⁹ A nyolcvanas években magánzóként és haszonbérliként, a kilencvenes években magánzóként,

⁸³ Ülésjegyzék „SS” feliratú kötet 504.

⁸⁴ *Pester Lloyd-Kalender*, 1859. 50.; 1860. 43.; 1861. 51.; 1862. 41.; 1863. 42.; 1864. 43.; 1865. 43.; 1867. 43.

⁸⁵ *Sürgöny*, 1864. június 2. 24318. számú cégbejegyzés.

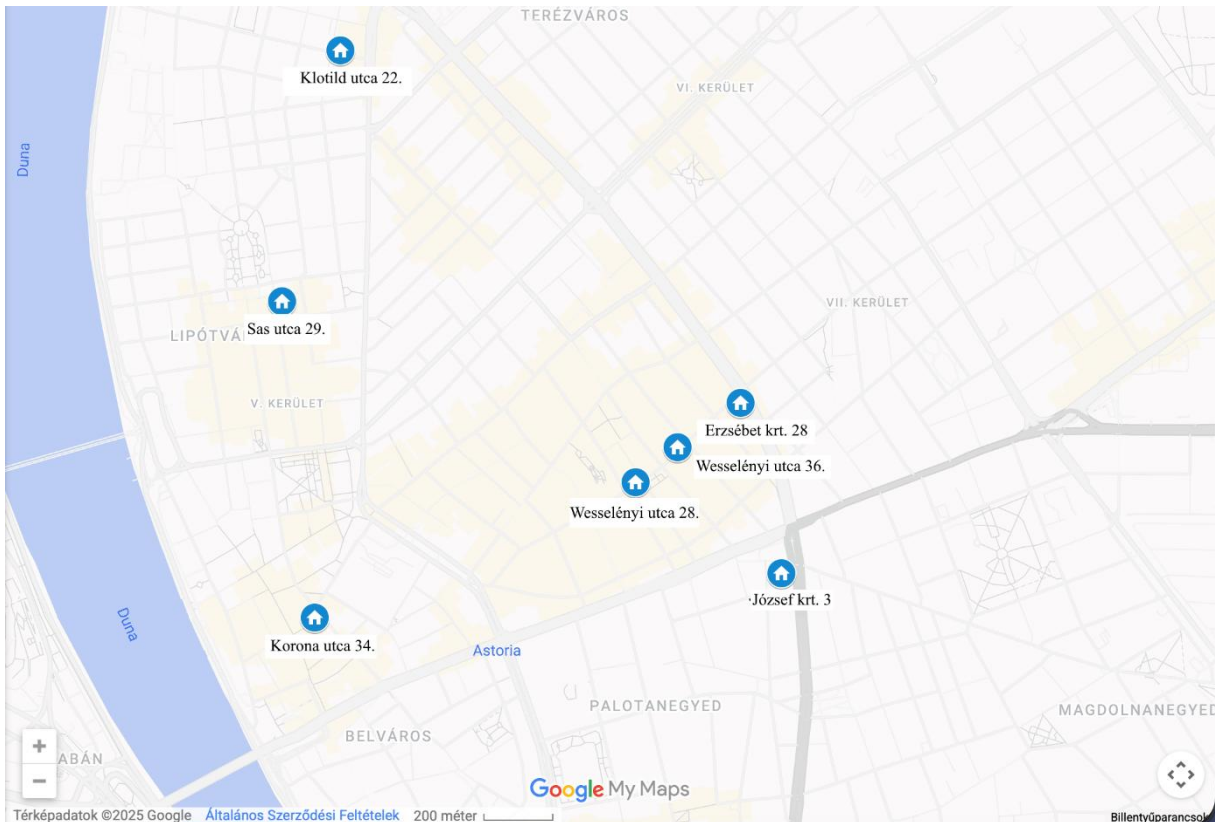
⁸⁶ „budapesti pénzintézet, mely 1864. alakult 400000 firt alaptőkével, felosztva 2000 darab 200 firtal befizetett részvényre.” Első Magyar Iparbank. A Pallas Nagy Lexikona. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/e-e-7C62/első-magyar-iparbank-8454/> (Letöltés: 2025. április 8.)

⁸⁷ *Politikai Ujdonságok*, 1865. május 3. 18. szám 211.

⁸⁸ *Sürgöny*, 1866. január 24. 71355. számú cégbejegyzés.

⁸⁹ *Budapesti Közlöny*, 1870. december 13. 67817. számú cégbejegyzés.

háztulajdonosként és terménykereskedőként ismerhették. A címjegyzékek szerint 1880–1892-ig az V. Sas utca 29-ben élt, 1885–86-ban és 1888-ban viszont feltűnt az V. Korona utca 34. alatt is. 1894-ben költözött át az VII. Erzsébet körút 28 alá, majd 1-1 évfolyamban a József körút 3., a Wesselényi utca 28. és 36. alatt jelölik lakhelyét. 1900-ban a Klotild utca 22-be költözött és ott is hunyt el.⁹⁰

3. térkép: Blass Zsigmond lakhelyei mai térképen korabeli címekkel. 1880–1901. Térképrészlet: Google Maps (2025)

Feltűnhet a mai szemnek a gyakori költözés. Gyáni Gábor 1998-as hipotézise szerint a „századfordulón a középosztály körében intenzív lakásmobilitás valószínűsíthető”. Makroszinten a

⁹⁰ Hol Blas, Hol Blass helyesírással. A hiteles összekötő információ a személyek azonosságára a megadott címek azonossága, követhetősége (V. kerület Sas utca 29. hitelesíti ezt még az is, hogy ebben a lakásban hunyt el felesége 1889-ben.). Az 1882-es és az 1883–84, illetve az 1885–86 évekre vonatkozó kiadásokban Blass Zsigmond magánzóként a Sas utcai címén, hasznobérlőként pedig a V. Korona utca 34. címén szerepel párhuzamosan. 1888-ban csak a Korona utcai címén hasznobérlőként, 1890-ben pedig csak a Sas utcai címén szerepel, és már nem magánzóként, hanem hasznobérlőként. 1894-ben átköltözött a VII. Erzsébet körút 28. alá, ahol magánzóként jelölik, ám a kötet cégjegyzékénél terménykereskedőként szerepel. Végző lakhelyére 1900-ban költözik, az V. Klotild u. 22-be, ahol 1901. november 24-én májrákban hunyt el. 1716/c számú telekkönyvi betét alatt a Lőportár dűlőben (1896-tól: Fóthi út) rendelkezett egy telekkel. BlaZs h. ak., LR h. ak., BCzL 1880–81. 27.; 1882. 347.; 1883–84. 353.; 1885–86. 391.; 1890. 242, 462.; 1891–1892. 259, 462.; 1894. 128., 266, 432, 477.; 1896–97. 68, 291, 488, 563.; 1898. 80, 699, 1899. 72, 739.; 1900–1901. 78, 813.; 1901–1902. 82, 844.

kérdés nem vizsgálható, manuálisan a mobilitás vizsgálata a címjegyzékek információmennyisége miatt lehetetlen, így az összehasonlítások érdekében az összes rendelkezésre álló címjegyzék adatbázisba foglalása lenne célszerű. Gyáni azt is előrevetítette, hogy lakáscsere ugyanazon bérházakban is megvalósulhatott, tehát teljes képet még egy ilyen kutatómunka sem feltétlenül adhat a lakásmobilitásról.⁹¹

Budapesten belül a zsidóság elsősorban Terézvárosban és Lipótvárosban koncentrálódott,⁹² mert a 19. század elején itt telepedhettek csak le. Ez igaz volt Kohn Herman és Blass Móric lakhelyeire, akik Terézvárosban éltek. A vizsgált időszak elejétől (1833) egészen az 1840-es évek végéig az Országúton laktak, Kohn Herman utolsó lakhelye itt volt. Blass Móric későbbi ismert lakhelyei haláláig (1863) ötszáz méter távolságon belül helyezkedtek el, az úton tovább nyugatra. Blass Zsigmond lakhelyei közt több erzsébetvárosi címet is megtalálunk már, ám a legtöbb ideig ő is Lipótvárosban lakott. 1880–1892-ig a Sas utcában, majd utolsó két évében a Klotild utcában (1900–1901).

Blass Zsigmond úgy tűnik, többféle kereskedelmi és vállalkozói formát űzött, mint apja, és forrásaink szerint apjától eltérően ő nem volt tagja egyleteknek. Mindezek után megállapíthatjuk, hogy Balázs Mór egy jómódú, neológitú, a „nagyapapa” révén erős szociális érzékenységgel is áthatott családban nevelkedett fel.⁹³ Nevelőapjával pozitív viszonyt ápolt, mely érezhető Blass Zsigmond végrendeletéből is: „Balázs Móric mostohafiam a kit 1 éves korától fogva felneveltem, minden tekintetben és mindenkor magát irányomban mint édes atya iránt a leggyengébben viselte, őt édes gyermekemnek tekintem (...)”⁹⁴

A NEMESI CÍM MEGSZERZÉSE

A dualizmus kori zsidó nemesítések történetét három nagyobb időszakra lehet bontani.⁹⁵ Az első ilyen időszak az 1867-es és az azt követő néhány év, amikor a kiegyezés és az emancipáció hatására megnőtt a zsidók nemesi rangra emelésének a száma. A második nagyobb periódus az 1882 és 1887 közé eső éveket fedi le. Ekkor a politikai antiszemitizmus erősödésére adott kormányzati válaszként értékelhetjük a kiemelkedő, zsidó származású egyének jelentős számú nemesítését. A harmadik szakaszt pedig az 1895 és 1897 közötti évek jelölik, amikor a

⁹¹ Gyáni Gábor: *Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten (1870–1940)*, Budapest, Új Mandátum, 1998, 123–126.

⁹² Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*, Budapest, Osiris, 2001, 79.

⁹³ Balázs Mór közügyekkel kapcsolatos tevékenységével kapcsolatban lásd: Zsigmond: *Balázs Mór*, 73–75.

⁹⁴ HU BFL VII. 173a. 1890 1307dx

⁹⁵ Gonda László: *A zsidóság Magyarországon 1526–1945*, Budapest, Századvég, 1992, 164.

millenniumi ünneppsorozat adott lehetőséget arra, hogy az uralkodó az arra érdemes zsidó polgárokat nemesi címmel jutalmazza. Mindegyik időszakot figyelembe véve a hatalom fő motivációja az volt, hogy a nemesítés intézményén keresztül nyerjék meg a polgárság gazdasági elitjét politikájuk támogatására.⁹⁶ Ezt jól szemlélteti az is, hogy az 1880-as évektől kezdve a választási években mindig több tehetősebb zsidó polgár kapott nemesi címet a kormányzat politikájának támogatásáért cserébe.⁹⁷ Erre példaként szolgálhat a Krausz család esete, akik 1892-ben nyerték el a nemesi címet, amiért cserébe a következő választáson, 1894-ben a család egyik fiú gyermeke a Szabadelvű Párt jelöltjeként indult el az országos választásokon.⁹⁸ Az asszimilációban jelentős szerepet játszó zsidóság ugyanakkor nagy mértékben javította a magyar nyelvűek számarányát a soknemzetiségű országban, ennek az aránynak a javítását a korszakban az egyik legfontosabb feladatának tekintette a magyar politikai vezetés. 1880-ban a 638.000 izraelita vallású közül 367 ezer fő (57,5%) vallotta magát magyar nemzetiségűnek, 1910-ben 927.000 zsidóból már 705 ezren (76%) voltak magyar anyanyelvűek.⁹⁹ Ebből következtethetünk arra, hogy a zsidók számára vonzó alternatívát jelentett a magyarsághoz való csatlakozás a korszak folyamán.

Balázs Mór nemességét a harmadik időszakban, 1896-ban szerezte. Az összes nemesítésnek egyébként mintegy ötödét kapták a gazdasági életben fontos szerepet játszó, elsősorban városi, azon belül is budapesti zsidók.¹⁰⁰ Budapesten belül a zsidóság elsősorban Terézvárosban és Lipótvárosban koncentrálódott.¹⁰¹ A millennium évében összesen tizenegy, az ünneppségekkel kapcsolatosan négy zsidó származású személyt is nemesi címmel jutalmazott az uralkodó.¹⁰² Érdekesség, hogy az 1896-os év is választási év volt és három család hasonlóképpen a már

⁹⁶ Uo. 164.

⁹⁷ Ez lehetett pénzbeli támogatás, kampányfinanszírozás vagy esetleg a család valamely tagja kormánypárti képviselőként indult az adott választáson. Lásd: McCagg, William O: A sikerhez vezető út, in *Zsidókérdés Kelet- és Közép-Európában*, Fejlődés-Tanulmányok. Regionális sorozat 3, Budapest, ELTE ÁJK Tudományos Szocializmus Tanszék, 1985, 392.

⁹⁸ Uo. 391.

⁹⁹ Katus László: *A modern Magyarország születése: Magyarország története 1711–1914*, Pécs, Kronosz, 2021, 444.

¹⁰⁰ Jalsovszky Katalin–Tomsics Emőke–Toronyi Zsuzsanna (szerk.): *A magyar zsidóság képes története*, Budapest, Vince, 2014, 130.

¹⁰¹ Gyurgyák: *A zsidókérdés*, 79.

¹⁰² McCagg tanulmányában négy nevet említ név szerint a millenniumi nemesítések kapcsán: „Balázs, Bródy, Frigyesi, Körösy”, Bródy Zsigmond: Neues Pester Journal tulajdonosa és főszerkesztője, érdemei elismeréseként a király a főrendiház tagjává nevezte ki; Frigyesi Adolf: ráczalmási előnévvel kapott nemességet, Adria Biztosító Társaság vezérigazgatója; Körösy József: Fővárosi Statisztikai Hivatal első igazgatója, az Egyenlőség újság 1896. június 12-i száma így adta hírül a nemesítés tényét: „[...]világhírű tudós, akit tekintélynek ismer a világ minden akadémiaja. Az ő nemességéhez nem is kellett előnév.” McCagg: *A sikerhez*, 393, 443.

említett Krausz családhoz a választásokon támogatták a kormányt, amely minden bizonnyal hozzájárulhatott a nemesi címük elnyeréséhez.¹⁰³

Balázs Mór a nemességét a millenniumi kiállításra elkészült Kisföldalatti megépítése és a város villamos közlekedésének kialakításában vállalt munkájának jutalmaként nyerte el, az oklevél 1896. június 6-ai keltezésű.¹⁰⁴ 1848 után a nemesi cím elsősorban presztízs kérdése volt, mivel a titulus már nem járt hivatalos kiváltságokkal.¹⁰⁵ A Balázshoz hasonló polgári rétegek magatartását egészen a századfordulóig a nemességhez való közeledés jellemezte, amit elsősorban a reprezentációban fedezhetünk fel.¹⁰⁶ Ezt a habitust azonban a századforduló után felváltotta egy jellemzően polgári mentalitás, ami szakított az elődök nemességet imitáló életvitelével.¹⁰⁷ Ez a jelenség ellentétes a nyugat-európai trendekkel, ahol a polgárságra nem volt jellemző a nemesség feltétel nélküli utánzása. Ezért is érdemes feltenni a kérdést, hogy a 19. század végén miért volt fontos egy zsidó ember számára a nemesi cím elnyerése Magyarországon? A válasz erre a már előbb említett presztízs, valamint a közösséghez, a magyar nemzethez való tartozás bizonyítása kifelé, a közösség felé, és befelé, az egyén identitásának erősítése. Nem elhanyagolható az a tényező sem, hogy a nemesi cím segítségével meg tudták erősíteni a társadalmi hierarchiában betöltött helyüket.¹⁰⁸ Balázs Mór esetében pedig fontos megjegyezni, hogy a nemesi címet tekinthetjük szakmai karrierje megkoronázásának, ami nem volt szokatlan a korszak nemességet elnyert zsidó személyei között.¹⁰⁹ A nemesi oklevél a zsidók számára sok lehetőséget nyitott meg a korban rendkívül fontos Kaszinó tagságtól az országgyűlés Felsőházában való politizálás lehetőségéig.¹¹⁰ Érdemes megjegyezni azt a körülményt is, hogy a dualizmus korában nemesített zsidók körében túlnyomó többségben voltak a neológ irányzat hívei az ortodoxokkal szemben.¹¹¹ William McCagg monográfiájában kiemeli, hogy az 1887 és 1896 közötti időszakban a 29 nemességet kapott zsidó családból 23 volt tagja a Pesti Neológ Hitközségnek.¹¹² Ez abból fakad, hogy a neológ irányzat hívei inkább törekedtek arra, hogy

¹⁰³ Uo., 570, 393.

¹⁰⁴ HU MNL OL K19 70 63.

¹⁰⁵ 1848. évi IX. törvénycikk az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézma és pénzbeli fizetések megszüntetéséről, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800009.TV> (Letöltés: 2025. november 29.).

¹⁰⁶ Katus: *A modern Magyarország*, 567.

¹⁰⁷ Uo. 570.

¹⁰⁸ Komoróczy: *A zsidók*, 2. köt., 199.

¹⁰⁹ McCagg, William O: *A főbb vitapontok Fontos-e a zsidó nemesség?*, In: *Zsidókérdés Kelet- és Közép-Európában. Fejlődés-Tanulmányok Regionális sorozat 3*, Budapest, ELTE ÁJK Tudományos Szocializmus Tanszék, 1985, 405.

¹¹⁰ Uo. 377.

¹¹¹ Komoróczy: *A zsidók*, 2. köt., 200.

¹¹² McCagg, William O: *Zsidóság a Habsburg Birodalomban 1670–1918*, Budapest, Cserépfalvi, 1992, 146.

beolvadjanak a magyarság soraiba, ezen beolvadás legékesebb bizonyítéka pedig egy nemesi oklevél lehetett. Balázs azon zsidó nemesek közé tartozott, akik nem tértek át más vallásra a nemesi cím megszerzése érdekében. Az első ilyen személy Schossberger Simon Vilmos volt, aki magyar nemesi címet kapott 1863-ban úgy, hogy zsidó vallású volt a nemesítése idején.¹¹³

Balázs Mór nemesítésének a hírét ezekkel a szavakkal adta hírül az Egyenlőség újság az 1896. június 12-i számában: „[...]aki hazája fővárosának olyan fényes közúti közlekedést adott, amilyen egyetlen világvárosnak sincs, méltán érdemelte meg a nemességet”. A nemesség elnyerése után egy, a reprezentáció szempontjából fontos feladat még Balázs előtt állt. Ez pedig a családi címer elkészítése és a hivatalos szervekkel való elfogadtatása volt. Erre vonatkozó törekvései kezdetben nehézségekbe ütköztek, melyek az 1896 októberétől egészen 1897 januárjáig tartó levélváltásokból ismerhetők meg. Balázs Mór és a Belügyminisztérium között folytatott levelezésben a budapesti főpolgármester, Ráth Károly¹¹⁴ is fellépett közvetítőként. Az említett levélváltások oka az volt, hogy a Balázs által előzetesen a Belügyminisztérium számára elküldött címertervezet többrendben nem felelt meg a heraldika szabályainak. Ezt a tényt a belügyminisztérium államtitkára levélben erősítette meg, és a hibák javítására javaslatokat is tett.¹¹⁵ Ezt a levelet nem közvetlenül Balázs Mórnak címezte a Belügyminisztérium államtitkára, hanem Ráth Károlynak, a főváros főpolgármesterének, azzal a kéréssel, hogy a levelet továbbítsa a címer megrendelőjének. A válasz csak két hónappal később, decemberben érkezett Balázs részéről, amelyhez csatolta a javítások alapján átdolgozott címertervezetet, azonban ezt nem látta el szabályos aláírásával.¹¹⁶ Az aláírás hiányának pótlása után a Belügyminisztérium elfogadta a módosított címertervezetet, és Balázst a Király Személye Körüli Minisztériumhoz irányította a nemesi oklevél kiállításának ügyében.¹¹⁷

Maga a címer¹¹⁸ egyedülálló a korábbi időszak nemesi címerei között, különleges elemei miatt. A következő címerábrákat találhatjuk meg a címertervezetben: „...vasúti alagut...”, „...három czikázó villámsugár...”, „...egy- a paizs alsó széléig futó sín pár...” valamint „...fehérszárnyas vaskerek [emelkedik ki,] jobbról és balról három-három czikázó arany villámsugárral.”¹¹⁹ Ezek a motívumok meglehetősen szokatlanok voltak a korszak címerrajzaiban,

¹¹³ McCagg: *A sikerhez*, 395.

¹¹⁴ Budapest első főpolgármestere 1873–1897-ig, haláláig töltötte be a pozíciót vö. Horváth J. András: Ráth Károly, In.: Feisztl Ferenc (szerk.): *A főváros élén: Budapest főpolgármesterei és polgármesterei, 1873–1950*, Budapest, Napvilág, 2008,

¹¹⁵ BFL IV 1402. b 1896, 1194.

¹¹⁶ Uo. 1607

¹¹⁷ BFL IV 1402. b 1897 0015

¹¹⁸ Lásd: 5. képmelléklet

¹¹⁹ BFL IV 1402. b 1896 1194

ugyanakkor kiválóan rámutattak Balázs Mór villamos vasúti közlekedésben elért eredményeire. A heraldikai szabálytalanságok a címerábrákból fakadtak, mivel a modern, polgári világ motívumait csak nehézségek árán lehetett a heraldika, középkorban kialakult, meglehetősen merev szabályrendszerével kompatibilissé tenni. Tanulmányunk erre a kérdéskörre nem terjed ki, azonban a jövőbeni kutatások tárgyát képezheti akár Balázs Mórnak, akár a korszakban nemeséget szerzett polgári családok címereinek részletes heraldikai megközelítésű vizsgálata.

5. kép: Balázs Mór nemesi címere a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeumban. Ernst Krahl rajza, 1897.

Fontos és érdekes kérdés, hogy a nemességet szerzett zsidó családok életstílusa és életmódja milyen mértékben és irányban módosul a nemesi cím elnyerése után. Vannak példák arra, hogy az adott személy jelentős mértékben változtat életmódján, azonban többen is megtartották azokat a polgári életstílussal járó magatartási mintákat, amelyek életük szerves része volt a

nemesítés előtt.¹²⁰ Balázs Mór esetében sajnos ennek a körülménynek a vizsgálatára nincs lehetőségünk, mivel alig egy évvel a nemesítése után, 1897. augusztus 1-én elhunyt.¹²¹

ÖSSZEGZÉS

Kutatásunk célkitűzése az volt, hogy általunk lényegesnek tartott kérdésekben kiegészítsük Balázs Mór életrajzát. Először is a születési és a halálozási körülményeit sikerült pontosítanunk az eredeti anyakönyvek felhasználásával. Erre azért volt szükség, mert Zsigmond Gábor a 2018-as, illetve a 2024-es tanulmányában nem dolgozta fel, nem közölte ezeket az elsődleges forrásokat, és mindkét esetben olyan dátumot (1849. április 5.) adott meg születési dátumként, melynek ezek ellentmondanak.¹²² A halálozási időpontját, melyet Zsigmond megadott, az anyakönyvek, valamint a hagyatéki ügy is megerősítik, így összességében kimondhatjuk: Balázs Mór 1849. április 6-án született Pesten, és 1897. augusztus 1-én hunyt el Remagenben.

Családi háttéréről megállapítottuk, hogy a Blass-családban neveltetése a neológia, a vállalkozás és a jótékonyosság jegyében telhetett. A minták, melyeket nevelőapja, Blass Zsigmond és az ő apja, Blass Móric nyújtott, hasonlítanak arra a vállalkozói mentalitásra, magatartásra, jótékonyagra melyet Balázs Mór életében képviselt. Megtudtuk azt is, hogy mind nevelőapja, mind édesapja első generációs Pestre költözött kereskedők voltak a nem pesti zsidóság két prominens zsidó közösségéből, Óbudáról és Bonyhádról, és betagozódtak a fővárosi társadalmi életbe. A címjegyzékek és a zsidóösszeírások egymást kiegészítő módon adnak képet Pest-Buda, illetve Budapest népességéről, és lehetőséget arra, hogy akár a későbbiekben a rokonok sorsát is követhessük, mind az életkörülményeikre, mind a foglalkozásukra való tekintettel.

A nemesi cím megszerzésével kapcsolatos levelezés feldolgozását mi kíséreltük meg először, és ebből kiderült, hogy milyen nehézségekkel nézett szembe egy újnemes a cím elnyerése és a címerterv elfogadtatása közötti időszakban a dualizmus korában. A források lehetővé teszik egy, a dualizmus címereit érintő heraldikai kutatás megkezdését, hiszen tájékozódhatunk belőle arról, hogy a Belügyminisztérium a hagyományos heraldikai szempontok szerint közelítette meg az új címereket is.

¹²⁰ McCagg: *A főbb vitapontok*, 379.

¹²¹ 1897. szeptember 2-án dr. Morzsányi Károlyi ügyvéd jelentette be az anyakönyvvezetőnél, hogy Balázs Mór 1897. augusztus 1-én d.e. ¼ 9 órakor cukorbetegségben hunyt el. A hagyatéki ügy első bekezdésében olvashatjuk: „(...) Remagen községben (:Németország:) 1897. évi augusztus hó 1. napján írásbeli végrendelet hagyás mellett elhalt verőczei Balázs Mór (...)” Balázs Mór halotti anyakönyve; HU BFL VII. 11.c. 1908. Ö 402. 79/1897. 18. o. A hagyatéki ügy részletes bemutatására egy következő tanulmányban kerül sor.

¹²² Vö.: Zsigmond: *Balázs Mór*, 67., Zsigmond: *175 éve*, 19.

Balázs Mór életének további mozaikkockáit is tervezzük megvizsgálni, mint például iskoláit, tanulmányi útjait, kapcsolati hálóját és hagyatéki ügyét, melyek lehetővé teszik majd Balázs Mór életrajzának megírását.

FORRÁSJEGYZÉK

Családkutató oldalakon elérhető anyakönyvek és gyászjelentések

BaM. sz. ak. = Balázs Mór születési anyakönyve.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q57-L9PH-Q9Q9-F?cat=292437> (letöltve: 2024. május 23.)

BaM. h. ak. Balázs Mór halotti anyakönyve.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HY-6GRQ-HWM?i=125> (letöltve: 2024. május 23.)

BlaM gyj. I. = Blass Móric gyászjelentése I.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-6PDQ-52P?i=251&wc=M6W2-HMS%3A101520801%2C105897501&cc=1542666> (Letöltve: 2024. június 29.)

BlaZs LR h. ak. = Blass Zsigmond és Luria Roza házassági anyakönyve

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-6R7Q-Q1X?i=10&cat=292437> (Letöltve: 2024. május 23.)

BlaZs gyj. = Blass Zsigmond gyászjelentése.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-DY29-B7V?i=87> (Letöltve: 2024. május 23.)

BLaZs h. ak. = Blass Zsigmond halotti anyakönyve

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-DY29-B7V?i=87> (Letöltve: 2024. május 23.)

LR h. ak. = Blass Zsigmondné Luria Roza halotti anyakönyve.

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-YSZS-TG?i=74&cat=292437> (Letöltve: 2024. május 23.)

BaM DM h. ak. = Mor Cohn és Malvina Deutsch házassági anyakönyve a JewishGen adatbázisban. Diaszáma: LDS 642975, Vol. 31, 78-01 (Linkkel nem elérhető, csak

kulcsszavas kereséssel a „Hungarian Marriages” -re szűkítve a találatokat)

<https://www.jewishgen.org/> (Letölve: 2025. április 8.)

Címjegyzékek

Adress-Kalender von Pest, Ofen und Alt-Ofen 1875.

Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1880–1881.

Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1882.

Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1883–1884.

Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1885–1886.

Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1888.

Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1890.

Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1891–1892.

Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1894.

Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1896–1897.

Budapesti Czim- és Lakjegyzék, 1898.

Budapesti Czim- és Lakásjegyzék, 1899.

Budapesti Czim- és Lakásjegyzék, 1900–1901.

Budapesti Czim- és Lakásjegyzék, 1901–1902.

Budapesti Czim- és Lakásjegyzék, 1902–1903.

Der Pesther Stadt- und Landbothe für das Königreich Ungarn, 1835.

Der Pesther Stadt- und Landbothe für das Königreich Ungarn, 1836.

Der Pesther Stadt- und Landbothe für das Königreich Ungarn, 1837.

Der Pesther Stadt- und Landbothe für das Königreich Ungarn, 1839.

Der Pesther Stadt- und Landbothe für das Königreich Ungarn, 1840.

Der Pesther Stadt- und Landbothe für das Königreich Ungarn, 1842.

Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1863.

Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1859.

Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1860.

Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1861.

Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1862.

Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1864.

Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1865.

Pester Lloyd-Kalender für das Jahr 1867.

Pesther und Ofner Wegweiser Kalender, 1838.

Pesther und Ofner Wegweiser Kalender, 1839.

Pesther und Ofner Wegweiser Kalender, 1840.

Pesther und Ofner Wegweiser Kalender, 1842.

Pesther und Ofner Wegweiser Kalender, 1845.

Pesther und Ofner Wegweiser Kalender, 1846.

Pesther und Ofner Wegweiser Kalender, 1846.

Pesther und Ofner Wegweiser Kalender, 1847.

Pesther und Ofner Wegweiser Kalender, 1849.

Pesther und Ofner Wegweiser Kalender, 1851.

Pesther und Ofner Wegweiser Kalender 1852.

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára

HU BFL IV. 1402. b 1897. 15. Balázs Mór címertervének módosítására vonatkozó iratok.

HU BFL IV. 1402. b 1896. 1194. *Ua.*

HU BFL IV. 1402. b 1896. 1487 *Ua.*

HU BFL IV. 1402. b 1896. 1607 *Ua.*

HU BFL VII. 11.c. 1908. Ö 402. 79/1897. Balázs Mór hagyatéki ügye

HU BFL VII. 173a. 1890 1307 Blaszc Zsigmond végrendelete

Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár

HU HJA I-3-2. Dohány utcai zsinagóga ülésnyilvántartásai, 1854–1950,

HU HJMA I-1-08 Pesti zsidó hitközösség összeírása 1833

HU HJMA I-1-09 Pesti zsidó hitközösség összeírása 1836

HU HJMA I-1-10 Pesti zsidó hitközösség összeírása 1838

HU HJMA I-1-11 Pesti zsidó hitközösség összeírása 1840

HU HJMA I-1-13 Pesti zsidó hitközösség összeírása 1844

HU HJMA I-1-15 Pesti zsidó hitközösség összeírása 1846

HU HJMA I-1-01 Pesti zsidó hitközösség összeírása 1820

HU HJMA I-1-16 Pesti zsidó hitközösség összeírása 1853, mutató

HU HJMA II-2-1-02 Pesti zsidók összeírása 1857

HU HJMA II-2-1-03 Pesti zsidók összeírása 1857

HU HJMA II-2-1-04 Pesti zsidók összeírása 1857

HU HJMA II-2-1-12 Pesti zsidók összeírása 796–1058-ig, 1869,

Folyóiratok

Budapesti Közlöny, 1870. december 13., 67817. számú cégbejegyzés

Egyenlőség, 1896. június 12.

Pester Lloyd, 1865. március 25.

Pesti Hírlap, 1897. november 5.

Politikai Ujdonságok, 4. évf., 14. szám, 1858. április 8.

Politikai Ujdonságok, 11. évf., 18. szám, 1865. május 3.

Sürgöny, 1864. június 2.

Sürgöny, 1866. január 24.

Törvények

1848. évi IX. törvénycikk az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézma és pénzbeli fizetések megszüntetéséről, <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800009.TV>

FELHASZNÁLT IRODALOM

BÁCSKAI Vera: A pesti zsidóság a 19. század első felében, in Uő: *Városok és polgárok Magyarországon I. kötet, Budapest*, Budapest főváros levéltára, 2007. 345–354.

BÁCSKAI Vera: *A vállalkozók előfutárai. Nagykereskedők a reformkori Pesten*, Budapest, Magvető, 1989.

FARAGÓ Éva: Budapesti cím- és lakásjegyzékek, in Uő: *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1988–1989–1990*. Budapest, 1994. 38–41.

GONDA László: *A zsidóság Magyarországon 1526–1945*, Budapest, Századvég, 1992.

GYÁNI Gábor: *Az utca és a szalon. A társadalmi térhasználat Budapesten (11870–1940)*, Budapest, Új Mandátum, 1998.

GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon*, Budapest, Osiris, 2001.

HORVÁTH J., András: Ráth Károly, in Feisztl Ferenc (szerk.): *A főváros élén: Budapest főpolgármesterei és polgármesterei, 1873–1950*, Budapest, Napvilág, 2008. 29-35.

JALSOVSZKY Katalin – TOMSICS Emőke – TORONYI Zsuzsanna (szerk.): *A magyar zsidóság képes története*, Budapest, Vince, 2014.

KÁLMÁN Kálmán: A Dohány utcai Zsinagóga és orgonája építése, felújítása (1854–1996), in *A Dohány utcai Zsinagóga 150 éve. Tudományos konferencia a Dohány utcai Zsinagógáról 2010. május 2–3*. Budapest, Lancz Kft, 2010. 64–108.

KATUS László: *A Modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914*, Pécs, Kronosz, 2021.

KIRSCHENHEUTER Ferenc: Régi könyv egy pesti vakról, *Siketnémák és Vakok Oktatásügye*, 32. évf., 1930/3–4, 91.

KOMORÓCZY Géza: *A zsidók története Magyarországon I*, Pozsony, Kalligram, 2012.

KOMORÓCZY Géza: *A zsidók története Magyarországon II*, Pozsony, Kalligram, 2012.

MCCAGG, William O.: A főbb vitapontok. Fontos-e a zsidó nemesség? in *Zsidókérdés Kelet- és Közép-Európában*, Fejlődés-Tanulmányok. Regionális Sorozat 3, Budapest, ELTE ÁJK Tudományos Szocializmus Tanszék, 1985, 373–384.

MCCAGG, William O.: A sikerhez vezető út. A nagy válság 1910–1918 in *Zsidókérdés Kelet- és Közép-Európában*, Fejlődés-Tanulmányok. Regionális Sorozat 3, Budapest, ELTE ÁJK Tudományos Szocializmus Tanszék, 1985, 385–453.

MCCAGG, William O.: *Zsidóság a Habsburg Birodalomban 1670–1918*, Budapest, Cserépfalvi, 1992.

MERCZI Miklós: *Balázs Mór tevékenysége a budapesti közlekedésben*, A Közlekedési Múzeum Évkönyve, 1994. 131–140.

NAGY Iván: *Magyarország családai, Czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, 12. kötet. Pest, Ráth Mór, 1865.

PREPUK Anikó: *Befejezetlen emancipáció*, Budapest, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2024.

ÚJVÁRI Péter (szerk.): *Magyar Zsidó Lexikon*, Budapest, 1929.

ZSIGMOND Gábor: 175 éve született Balázs Mór, *Honismeret*, LII. évf., 2024/2, 19–26.

ZSIGMOND Gábor: Balázs Mór élete és munkássága, *Közlekedés- és technikatörténeti szemle*, I. évf., 2018, 63–83.